



66. Панишко С. Де розміщувався дитинець давньоруського Володимира? (Постановка проблеми) / С. Панишко // Середньовічні міста Полісся : тези доп. міжнар. наук. археол. конф. – Київ ; Олевськ, 2011.
67. Панишко С. Дослідження на городищі «Вали» у м. Володимирі-Волинському / С. Панишко, О. Златогорський, М. Вашета // Археологічні дослідження в Україні. – Київ ; Луцьк, 2013. – С. 140.
68. Панишко С. Стіжкові городища Волині / С. Панишко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2011. – Вип. 15. – С. 329–337.
69. Панишко С. Усичівський археологічний комплекс давньоруського часу / С. Панишко // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцьк в історії Волині та України : матеріали XXXV Міжнар. іст.-краєзн. наук. конф., м. Луцьк. – Луцьк, 2010. – Вип. 35. – 506 с. : ілюстр.
70. Панишко С. Холодна зброя та спорядження вершника з розкопок 2010 року на городищі «Вали» у м. Володимирі-Волинському / С. Панишко // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинь у 1941 році: люди, події, факти. Сторінки історії Іваничівщини : матеріали XXXIX Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., смт Іваничі / упоряд. А. Силюк, Л. Куль. – Луцьк, 2011. – Вип. 39. – 362 с. : ілюстр.
71. Пашкевич Г. Розвиток землеробства на території Волині (VI–II тис. до н. е.) / Г. Пашкевич, Г. Охріменко. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2010. – 364 с.
72. Пилипів Л. Археологічні дослідження поля Берестецької битви та їх значення для розвитку вітчизняної археології / Л. Пилипів // Твердиня над Іквою : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 520-річчю Дубенського замку / Упр. культури і туризму Рівнен. обл. держ. адмін. ; Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубна. – Дубно, 2012. – 246 с.
73. Позіховський О. Голишів і проблема періодизації енеоліту західної Волині / О. Л. Позіховський // Археологія. – 2010. – № 2. – С. 5–18.
74. Садовник Т. Фрагменти шкіри давньоруського періоду з Камінь-Каширщини в колекції Волинського краєзнавчого музею / Т. Садовник // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки історії Камінь-Каширщини : матеріали XXXVII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., м. Камінь-Каширський. – Луцьк, 2010. – Вип. 37. – 240 с. : ілюстр.
75. Свенцицький В. Про унікальні знахідки металевих ретушерів доби бронзи / В. Свенцицький, Г. Охріменко, О. Кричевський, В. Сердюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинь у 1941 році: люди, події, факти. Сторінки історії Іваничівщини : матеріали XXXIX Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., смт Іваничі / упоряд. А. Силюк, Л. Куль. – Луцьк, 2011. – Вип. 39. – 362 с. : ілюстр.
76. Семенюк Л. Древній Перемиль / Л. Семенюк // Твердиня над Іквою : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 520-річчю Дубенського замку / Упр. культури і туризму Рівнен. обл. держ. адмін., Держ. іст.-культ. заповідник м. Дубна. – Дубно, 2012. – 246 с.
77. Склярєнко Н. Первісне мистецтво і культура Волині : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н. Склярєнко, Г. Охріменко ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Луцький нац. техн. ун-т, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – 401 с.
78. Склярєнко Н. Стжижовська культура: пам'ятки доби бронзи у межиріччі Західного Бугу та Горині / Н. Склярєнко, С. Локайчук, Г. Охріменко, О. Романчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинь у 1941 році: люди, події, факти. Сторінки історії Іваничівщини : матеріали XXXIX Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., смт Іваничі / упоряд. А. Силюк, Л. Куль. – Луцьк, 2011. – 362 с. : ілюстр.
79. Терський, С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині : монографія / С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 380 с.
80. Терський С. Княже місто Володимир : монографія / С. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 320 с.
81. Ющук Є. Село Навіз: у пам'яті минулих і нинішніх поколінь : іст.-краєзн. нарис / Є. Д. Ющук. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 216 с.

УДК 94(477):271.222(477)-523.6

Леся Шваб

Ігуменя Марія (Ігнатенко)

Володимирський монастир Свято-Різдва Христового Української православної церкви (Київський патріархат) у канві української історії

У статті відтворено історію Свято-Різдва Христового монастиря Української православної церкви (Київський патріархат), що у Володимирі, вплітаючи його «долю» в українську історію XVIII–XXI ст.

Ключові слова: Українська православна церква (Київський патріархат), Кафедральний собор Різдва Христового, монастир Свято-Різдва Христового УПЦ (КП), домовна церква Успіння Пресвятої Богородиці.



Шваб Л., Игуменя Мария (Игнатенко). Владимирский монастырь Свято-Рождества Христова Украинской православной церкви (Киевский патриархат) в контексте украинской истории. В статье воспроизведена история Свято-Рождественского монастыря Украинской православной церкви (Киевский патриархат), вплетена его «судьба» в украинскую историю XVIII–XXI вв.

Ключевые слова: Украинская православная церковь (Киевский патриархат), Кафедральный собор Рождества Христова, монастырь Свято-Рождества Христова, домовая Церковь Успения Пресвятой Богородицы.

Shvab L., Mother Superior Maria (Ignatenko). Volodymyr Monastery of Sviato-Rizdva Hrystovogo under Ukrainian Orthodox Church (Kiev Patriarchy) in the context of Ukrainian history. The authors of the article outline the history of Monastery of Sviato-Rizdva Hrystovogo under Ukrainian Orthodox Church (Kiev Patriarchy), which is situated in Volodymyr, in the context of Ukrainian history (XVIII – XIX centuries).

Key words: Ukrainian Orthodox Church (Kyev Patriarchy), Rizdva Hrystovogo Cathedral, Monastery of Sviato-Rizdva Hrystovogo under Ukrainian Orthodox Church (Kyev Patriarchy), Uspinnia Presviatoi Bogorodyci Domova Church.

Після завершення Національної революції середини XVII ст., відповідно до Андрусівського перемир'я (1667 р.), укладеного між урядами Росії й Польщі, Україна була пошматована на окремі частини: Лівобережжя та Слобожанщина перебували в складі Російської держави, Правобережжя у складі Речі Посполитої й частково Туреччини. За Польщею затверджено більшу частину Галичини, Західне Поділля і Волинь, Київщину з адміністративним центром у Житомирі (Київ із довколишньою місцевістю (кілька верств довкола) передавався на два роки під московський скіпетр [4, с. 18–19]), а також усе східне Поділля, тобто колишнє Брацлавське воєводство [9, с. 308].

Українське життя в «польській» Україні у XVIII ст. набуло певної специфіки: шляхта, опинившись перед вибором між Росією і Польщею, перейшла на звичний для себе польський бік, спольщуючись тим швидше, чим агресивнішими були дії Російської імперії; паралельно звужувалася до релігійної диференціації між католиком (поляком) та людиною грецької віри (русином) політична свідомість громадян; православне духівництво на зламі XVII–XVIII ст. із православного стало уніатським; і лише найчисленніша селянська верства зберігала традиційну інерцію вірувань, побуту, мови, одягу тощо [9, с. 308–309].

На зламі XVII–XVIII ст. церковно-релігійне життя в Правобережній Україні, за твердженням Ігоря Скочилися, об'єдналося під «плащем» унійної церкви руської нації [8, с. 6]. У XVIII ст. русини-католики перетворилися на основну (за кількістю своїх організаційних структур), проте не панівну (за впливом) етноконфесійну спільноту Речі Посполитої (на 1772 р. Руська з'єднана митрополія налічувала 10 035 парафій, римо-католицька церква – 8 499). Унійна церква об'єднувала вісім дієцезій (епархій), на території України розміщувалися: Володимирсько-Берестейська, Луцько-Острозька, Львівсько-Галицько-Кам'янецька і метрополітарна. До Володимирсько-Берестейської епархії входило Підляшшя, частина Волині, а також частина південнобілоруських земель [11, с. 171–189].

Декілька років тому в колекції Павла Доброхотова в Архіві Санкт-Петербурзького інституту історії Російської академії наук було знайдено унікальний документ – збірку актів епархіального собору у Володимирі 13–15 жовтня 1715 р., що були вписані в «Щоденник» (книга понтифікальних чинностей під назвою «Synodus Dioecesanta Vladimiriensis») Лева (Кишки). У цих матеріалах, окрім іншого, наявний реєстр церков і духовенства Володимирського округу (крилосу) (за намісництвами) 1715 р. [8, с. 10] тощо.

Отож із «Synodus Dioecesanta Vladimiriensis» довідуємося про організаційну структуру Волинської епархії: Володимирська епархія Київської митрополії, що її фондували руські князі, найвірогідніше, 1080-х рр., складалася з двох історично, культурно й етнічно пов'язаних між собою церковно-адміністративних округів – крилосів (або, як їх ще називають церковні джерела, «синодів», «соборів» чи «офіціалатів»): Берестейського (з центром у Бересті-Литовському) і Володимирського (зі столицею у Володимирі). Конфігурація кордонів Володимирського владитства сформувалася у XIV ст. і до кінця XVIII ст. майже не змінювалася, зазнаючи лише певних внутрішніх реорганізацій [8, с. 12].

Реєстр Володимирського крилосу 1715 р. вказує на функціонування на Західній Волині 242 парафій (10 із них виявилися вакантними) та фіксує імена й прізвища 234 парохів. У реєстрі не вказаний знаменитий Успенський собор, який мав особний канонічний статус. Але тут наведено перелік 13 інших руських храмів Володимира – столиці владитств, пресвітери яких формували персональний склад Володимирського епархіального крилосу, – Введення у храм Пресвятої Богородиці, Св. Василя Великого, Св. Іллі Пророка, Св. Йоана Богослова (Євангеліста), Св. Йоана Хрестителя, Св. Миколая Чудотворця, Св. Михаїла Архангела, Св. Онуфрія Пустельника, Св. Спасителя (Преображення Господнього), Св. Федора Тирона та Св. 40 Апостолів. У реєстрі не має даних про монастирі на



території єпархії, які відігравали значну роль у духовному й культурному житті краю. Як відомо, в самому лише Володимирі до середини XVII ст. діяло близько десяти чернечих обителів, з яких на початку XVIII ст. зберігся тільки один василіанський монастир при Успенській владичій кафедрі (історія монастиря до сьогодні невідома), а також функціонувало декілька римо-католицьких святинь і єврейська синагога [8, с. 14–15].

Володимирська єпископія належала до найбільш стабільних і розвинених територіальних структур Київської митрополії, а також була однією з найбільших.

Однак достеменно відомо, що унійним архієреям не вдалося забезпечити конфесійної однамітності Володимирської єпархії. У першій половині XVII ст. тут доходило до гострих конфліктів між православними та уніатами в різних місцевостях (зокрема, у Більську 1636 р., у Володимирі навколо Василівської церкви в 1601–1603 рр., у Кобрині 1647 р. за церкву Різдва Богородиці тощо). Навіть у XVIII ст., головню в Берестейському окрузі, продовжували досить успішно діяти численні православні осередки – церковні монастирі, братства, храми [8, с. 18–19] тощо.

Саме місто Володимир увійшло до коронного Волинського воєводства після Люблінської унії 1569 р. Аж до поділів Польщі (1772–1795 рр.) Володимир мав статус королівського міста, міського староства й столиці повіту. При руській єпископській кафедрі, щонайменше від початку XVI ст., існувала єпархіальна школа. У другій половині XVII ст. школу перейняли для управління василіани, яких спровадив сюди о. Бенедикт Корсак-Глінський, й перетворили її на навчальний заклад єзуїтського зразка. У XVIII ст. школа відома як колегіум.

У другій половині XVII – середині XVIII ст. у Речі Посполитій активізується римо-католицьке релігійне життя. Тут проходили багатолюдні церковні відправи й торжества, розвивався особливий пієтет перед чудотворними культами. Зокрема, упродовж XVIII ст. на території Речі Посполитої здійснювалася урочиста коронація 29 богородичних ікон, а вперше такий церемоніал відбувся 1717 р., утверджуючи культ Ченстоховської Божої Матері як «королеви Польщі» [9, с. 320].

На руських землях досить широко зводилися католицькі монастирі. Кошти на будівництво монастирів фондували заможні польські пани. Монастир ставав престижним місцем поховання фундатора та членів його родини, постачав капеланів на потреби панського двору, забезпечував обслуговування церковних урочистостей та святкових відправ, засвідчував добрі вчинки й побожність своїх доброчинців, зміцнюючи їхній престиж в очах суспільства [9, с. 319–320].

Дослухаймося до звинувачень, виказаних до окраїнних панів (новонавернених у католицизм русинів) у щоденнику шамбеляна (почесний придворний чин) королівського двору Мощинського, який писав: «З-поміж магнатів жоден не мешкав в Україні, а який – то за все життя ні разу не побував... Не дбаючи про публічне добро, вони воліли, щоб у їхніх маєтностях будувалися церкви, а не латинські костьоли, бо церкви їм нічого не коштували, окрім наданого громаді дерева на будівлю, тоді як облаштування костьола дороге» (цит. за: [9, с. 300]).

Факт, як бачимо, промовистий. Таки справді про українські церкви в різних джерелах, окрім того, що перелічено їх кількість, зазначається, що храми були дерев'яні. Руська шляхта не нав'язувала простолюду власної віри. Інакше було з католицькими монастирями, які дійсно насаджувалися на руських теренах доволі широко. Радянська історіографія підхопила цей факт і роками нав'язувала думку, що так польські пани плекали плани окатоличення українського населення. Насправді ж ішлося про більш прозаїчні речі, як то престиж і соціальна вага господаря-фундатора.

Отож 1718 р. Ядвига зі Санчків Загоровська спровадила у Володимир місію єзуїтів, спочатку двох ченців. У 1718 р. «слонімський староста, добродій академії й новіціату Віленських» [10, с. 228] Гнат Садовський (Ignacy Sadowski) фондує 50 000 зл. для будівництва місійного монастиря, призначеного для зібрання єзуїтів. В інших джерелах подибуємо й інші імена фундаторів: «[...] 1719 р. слонімський староста Гнат Садовський і Степан Чацький (Szczepan Czacki) фондували в Володимирі монастир для єзуїтів» [16, с. 175], або «допіру в роках 1755–1762 Ігнацій Садовський, староста слонімський, єзуїтів віленських щедрий добродій, з дружиною Терезою з Четвертинських вимурував для місії єзуїтів [...]» [17, с. 191] тощо.

Так само різняться дати будівництва монастиря, з одних джерел – це 1718 (1719) – 1755 рр., з інших – 1755–1762 рр. Будівництво тривало 15 років (отже закінчилося 1770 р.). У 1762 р., після побудови першої черги костелу, місія отримала статус монастиря, а 1770 р. костел освячено під іменем «Серце Ісуса» [7, с. 156]. Джерела, що визначають дату будівництва костелу 1718–1755 рр., вказують, що його було освячено під іменем «Розіслання Апостолів» (Rozeslania Apostolów). Очевидно, плутанина пов'язана з тим, що не розрізняються будівництва костелу й монастирських споруд.



Після формального скасування в 1773 р. Папою Климентом XIV ордену єзуїтів, будівлі й майно єзуїтів у Володимирі посіли василіани. 1784 р. вони отримали від польського уряду права власників на костел і монастир, які відтоді почали називати Христоріздвяними.

Монастир був щільно оточений будівлями, так, що фасад проглядався лише із заходу, а східний бік виходив до заболоченої місцевості. З півночі монастир мав господарський двір зі стайнями й возівнею. З півдня двір оточував монастирський будинок, а з входу був відгороджений довгим шкільним флігелем. У східній частині монастирської ділянки розташовувався двоповерховий монастирський корпус, завдовжки 24 м. З південного боку двір замикав будинок у формі літери «Г», а із заходу відгороджений шкільним флігелем завдовжки 43 м, завширшки 6 м і з 20-ма вікнами. Впродовж XIX ст. в будинку функціонувало повітове училище, пізніше двокласна школа [7, с. 181].

Візитачійний опис 1819 р. засвідчує, що саме василіани побудували два довгі корпуси – монастирський і шкільний. Ці будівлі зафіксовані на планах Володимира кінця XVIII–XIX ст., а також на світлинах кінця XIX – початку XX ст. [7, с. 181].

У XIX ст. перед головним фасадом, на рівні шкільного флігеля, була мурована стіна з брамою і двома хвіртками по боках від неї. Брама і хвіртки мали арочне завершення, без оздоблення. Взагалі будівлі монастиря були суто утилітарні, декоровані лише плоскими лопатками, чим дуже відрізнялися від пишного барокового оформлення костелу [7, с. 181].

Монастирю в різні часи належали великі земельні ділянки, йому була виділена юридика в місті. В 1801–1842 рр. межі цієї юридики і земельних володінь на передмісті змінювалися з переходом монастиря в підпорядкування різних духовних управлінь. Монастир завжди був великим землевласником. У 50-х роках XIX ст. йому належало в урочищах Поїзники і Королівщина понад 100 десятин орної землі та сіножатей, город, сад [7, с. 181–182] тощо.

У 1833 р. будинки монастиря пошкодила велика пожежа. 1840 р. василіанський Христоріздвяний монастир перейшов у юрисдикцію православних. Відтоді тут діяв православний Христоріздвянський чоловічий монастир. Під час передачі православному відомству монастир був у доброму стані, мав один зал і 12 келій, при ньому – флігель із шести великих кімнат, де розташовувалося училище. В 1856 р. у будинках монастиря була міська лікарня, в підвалах флігеля – пожежна охорона міста [7, с. 182].

Перехід Христоріздвяного уніатського монастиря під юрисдикцію православних був пов'язаний з подіями, що відбувалися довкола Польщі наприкінці XVIII ст. Унаслідок трьох поділів Речі Посполитої, Волинь увійшла до складу Російської імперії. Договір між Росією й Пруссією був підписаний у січні 1793 р., а 27 березня в містечку Лобуні (нині Полонне Хмельницької області) генерал-губернатор «новоприєднаних областей від Речі Посполитої Польської до імперії Російської», генерал-аншеф, граф М. М Кречетніков (1729–1793) оголосив маніфест «Про приєднання польських областей до Росії» [6, с. 354].

« [...]На основании Высочайших Ея Императорскаго Величества повелений даны от меня) командующим частями войск генералам предварительныя предписания – каким образом должно произведено быть обнародование манифеста о присоединении от Речи-Посполитой Польской к Империи Российской областей.

Исполнение сего повсеместно назначено 27 Марта (7 Апреля) в 10 часов утра.

Поелику в воеводствах Подольском, Брацлавском и в части Киевскаго расположены Польския бригады под командою генерал-поручиков кн. Любомирскаго и Любовицкаго, то приготовлены и к ним особыя письма, которыя, с приложением по экземпляру манифеста, чрез нарочных и доставлены им в самый день объявления манифеста.

27 Марта. При главной моей квартире Лобуни, по утра, построенным эскадроном кирасирскаго полку князя Потемкина ознаменовано торжество сего дня игранием на трубах и литаврах; в десять часов утра в костеле, при отряженном к тому артиллерии генерал-майоре Бражникове, а в четырех прочих церквах при штаб-офицерах, читан народу манифест о присоединении сего края под Российскую Державу, и потом публикован оный на двух площадях многолюдному народу, собравшемуся на оных, а затем обвещено здешнему Римскому и Униатскому духовенству, чтоб завтра собрались в церквах для учинения присяги. Сообразно сему, на основании даннаго от меня предписания, произведено обнародование манифеста всеми частными бригадными, полковыми и прочими малых команд начальниками в местах их расположения, так что по всему пространству присоединенных областей в один день и час оное исполнено было. Того ж числа по утра во всех окрестностях здешних находящимся Польским сенаторам и прочему именитому шляхетству с нарочными разосланы экземпляры



манифеста, а равно к бискупам и прочим духовным официалам при моих письмах, в которых изъяснил им желание мое, чтоб, поспешным учинением присяги, подали собою и другим в том пример» [...] (цит. за: [7, с. 354]).

Генерал-аншеф проголосив («опубликован оный») маніфест на двох площах «багатолюдному народу», котрий там зібрався; по тому сповістив тутешньому римському й уніатському духовенству, щоб «назавтра зібралися в церквах для учинення присяги» [7, с. 354]. В маніфесті наголошено, що приєднані землі завжди належали до Росії, а їх мешканці за польського панування потерпали від утисків. Для нових підданих проголошено свободу віросповідання й право на володіння майном у разі складання присяги на вірність російському престолу впродовж місяця. Тих, хто противився присягати, маніфест зобов'язував у тримісячний термін продати маєток і виїхати за кордон, інакше їхнє майно підлягало конфіскації [5, с. 183]. 12 грудня 1796 р. утворено Волинську губернію, центром якої стало місто Житомир. Волинська губернія проіснувала до 1925 р. – до часу створення в Україні нового адміністративно-територіального поділу.

Отож 1840 р., після «з'єднання» уніатів із православними [3, с. 115], Христоріздвяний монастир перейшов у власність Російської православної церкви під йменням «Христорождественський». З цього часу настоятелями монастиря спочатку були ігумени, опісля архімандрити, всього до 1892 р. (дата відзначення дев'ятсотліття православ'я на Волині) – 11, а з 1891 р. – єпископи Володимирські, вікарії Волинської єпархії та ін.

У тексті, вміщеному в офіційній частині «Волинських єпархіальних відомостей» за 1892 р., читаємо: «[...] в монастирі було дві церкви: велика соборна кам'яна, що стояла окремо, заснована одночасно з монастирем, інша тепла – на нижньому поверсі братського корпусу, влаштована в 1847 р. Монастирські будівлі кам'яні, їх будова належить до часу заснування монастиря» [3, с. 115].

І далі за офіційним текстом: за внутрішнім монастирським штатним розписом передбачені один настоятель, чотири ієромонахи, два ієродиякони, два монахи і три послушники. На 1892 р. було: один настоятель, один намісник, чотири ієромонахи, два ієродиякони й вісім послушників на тимчасовому випробуванні [3, с. 115].

Монастир мав такі ресурси: а) 2489 руб. 7 коп. – щорічних надходжень із казни на утримання монастиря; б) 1587 руб. 83 коп. – додаткового утримання, що надходило за спеціальним кошторисом Св. Синоду. Монастир мав ще наділ землі близько 250 десятин [3, с. 115].

17 червня 1891 р. на Волині було відкрито кафедру другого вікарія й визначено другому вікарію Волинської єпархії йменуватися єпископом Володимирським, бути настоятелем Христорождественського першокласного монастиря, з місцем перебування в місті Житомирі, в приміщенні архієрейського дому. Другим вікарієм призначено настоятеля того ж Володимиро-Волинського Христорождественського монастиря, архімандрита Паїсія.

« [...]1) Паусий (в миру Петр) Виноградов, уроженец Новгородской губ., по окончании образования в Новгородской семинарии со степенью студента, рукоположен во священники 1858 г. октября 1 дня, и зачислен в Ладужский пехотный полк (1863–1868), обучался в Московской академии (1868–1872 г.) и окончил курс со степенью кандидата; был преподавателем латинского языка в Витебской духовной семинарии (1872–1882 г.), законоучителем Витебской мужской и женской гимназии (1874–1882 г.), ректором Витебской духовной семинарии (1882–1886 г.) с возведением, после пострижения в монашество, в сан архимандрита, ректором Тифлисской духовной семинарии (1886–1889 г.) переведен, согласно просьбе, его настоятелем Владимировольнского первоклассного монастыря 1889 года 30 мая Хиротонисан в С.-Петербурге во епископа Владимировольнского, второго викария Вольнской епархии 1891 г.» (цит. за: [3, с. 115]).

Ось як офіційна особа Російської православної церкви мотивувала рішення Його Імператорської Величності, Самодержавця Російського зі Святійшого Синоду про відкриття на Волині кафедри другого вікарія: «Обширність Волинсько-Житомирської єпархії, численність самостійних приходів (1696), весняне й літнє перебування в Почаєві єпархіального архієрея як священно-архімандрита Почаєвської Лаври, і, як наслідок, полишення на весь цей час православного населення в губернському місті Житомирі урочистого архієрейського служіння, тим більше, що тут постійно перебувають два римо-католицьких єпископи, устремління з'єднатися з православною церквою чехів, котрі живуть на Волині, з котрих уже багато перейшли в православ'я, – все це разом узятє звеліло відкрити на Волині кафедру другого єпископа. Червня 17 дня 1891 року, визначено другому вікарію Волинської єпархії йменуватися єпископом Володимирським і бути настоятелем Володимировольського Христорождественського першокласного монастиря [...]» [2, с. 47–48].

*«ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ РАСПОРЯЖЕНИЯ**Об учреждении в Волынской Епархии Кафедры второго викарного Епископа**Указ Его Императорского Величества, Самодержавца Всероссийского из Святейшего Правительствующего Синода, Преосвященному Модесту, Епископу Волынскому и Житомирскому, Почаевской Успенской Лавры Священно-Архимандриту.*

По Указу Его Императорского Величества, Святейший Правительствующий Синод слушали Высочайшее утверждение в 8 день июня сего года всеподданнейшие доклады Святейшего Синода и об учреждении в Волынской епархии кафедры второго викарного Епископа на следующих основаниях: 1) второму викарию Волынской епархии именоваться Епископом Владимирволинским и быть настоятелем Владимирволинского Христорождественского первоклассного монастыря, а местопребывание иметь в городе Житомир, в помещении Архиерейского дома; 2) на содержание второго викария Волынской епархии, в дополнение к тому, какое он будет получать от Владимирволинского монастыря по званию настоятеля, назначить с неокладных сумм Почаевской Лавры тысячу пятьсот рублей в год и предоставить ему при служении его пользоваться архиерейскими свитами и певческим хором, а розницею Волынского кафедрального собора. И, о бытии настоятелю Владимирволинского Христорождественского монастыря архимандриту Паисию Епископом Владимирволинским, вторым викарием Волынской епархии, с тем, чтобы наречение и посвящение его в Епископский сан произведено было в С.-Петербурге. Приказали: I, Об изъясненных Высочайше учрежденных докладах Святейшего Синода объявить удостоенному Епископской степени архимандриту Паисию и Вашему Преосвященству указами, с предписанием архимандриту Паисию, чтобы он прибыл в С.-Петербург для наречения и посвящения в Епископский сан. II, Поручить Хозяйственному управлению при Святейшем Синоде сделать распоряжение об отпуске архимандриту Паисию следующих по положению прогонных денег от города Владимирволинска до С.-Петербурга из назначенных на сей предмет сумм, для чего и передать в то Управление выписку из настоящего журнала. Июня 17 дня 1891 года. Подлинный подписал Обер Секретарь А. Полонский, Секретарь Н. Т.

С подланным верно. Секретарь Канцелярии Волынского Епархиального Архиерея И. Червинский» [2, с. 47–48].

Унаслідок радянсько-польської війни землі Західної Волині відійшли до Польщі за Ризьким мирним договором 1921 р. і перебували в її складі до 1939 р. Володимир-Волинська земля належала до адміністративної частини, яку поляки визначали як Волинське воєводство. В 1919–1939 рр. уряд відновленої Польщі проводив акцію ревідикації – повернення власності її попереднім власникам. Вирізняють кілька фаз цієї акції: 1919–1924, 1929–1934, 1937–1938 рр. [15]. Акція ревідикації вписувалась у загальну політику II Речі Посполитої, націленої на максимальне обмеження політичних і соціальних впливів православної церкви, а також на розірвання її зв'язку з українським, білоруським (етнічним) і російським (колонізаційним) населенням, котре в незалежній Речі Посполитій трактувалося як національні меншини. Така непримиренна ворожість до православ'я в поляків асоціювалася з Росією, російською експансією, в якій церква виступала засобом колонізації польської культурної ідентичності. Перша фаза ревідикації, із цього погляду, була спонтанним низовим рухом, так само як остання фаза 1937–1938 рр. – спланованою акцією керівництва держави. Церкви, що стали об'єктом ревідикації, руйнували, закривали, передавали у власність римо-католицьким церквам або ж адаптували для цивільних цілей. Передусім ревідикації підлягали церкви, що раніше належали римо-католикам або уніатам. Далі потерпали православні храми, що були власністю українсько-руського народу, як свідчення їх споконвічного тут існування.

Після відновлення незалежності Польщі на Волині функціонувало два десятки монастирів, але не всі з них влада Польщі визнавала. Православні монастирі трактували як осередки «викривлення російськості» або такі, що проводять антидержавну діяльність. Мотивували це тим, що, міцно утримуючи традиції російського монастирського життя, в монастирях служили єпископи й архимандрити – противники автокефалії. Багато монахів не мали громадянства Польщі. Цей останній аргумент польська влада застосувала проти монахів із монастирів у Загайцях і Жировичах при спробі їх закрити. Державній владі Польщі не подобалася герметичність – недоступність монастирського життя й відсутність повного контролю над ними з боку церковної ієрархії. Той факт, що у внутрішнє монастирське життя не могли проникнути світські елементи, породжувало підозрілість влади в нелояльності законників до державних інституцій. Тому влада Польщі прагнула зменшити кількість монастирів і ослабити їх економічні позиції. Вже в перші повоєнні роки в рамках ревідикації в монастирив було відібрано сакральні, господарські об'єкти, а також монастирські маєтки. Отож



католицький костел отримав ревіндиковані православні монастирі в Новому Загороді, Березвичач, Супрально, Дубні, Володимирі-Волинському, у Вільні тощо; чотири православні монастирі ліквідовано 1921 р. прокотилася хвиля протестів православних проти передачі католикам монастиря в Новому Загороді. Під час другої фази ревіндикації в 1929–1934 рр. католицький костел постійно вносив судові позови на більшість православних монастирів: Почаївський, Віленський, Жировицький, Дерманський, Зимненський, Корецький, Кременецький, Мелецький та ін.

14 грудня 1921 р. православний Христорождественський монастир і церква, в рамках акції ревіндикації, рішенням польського уряду, були повернені католицькій церкві, 1925 р. його піднесено до рангу парафіяльного костелу [13, с. 61]. Відтоді й аж до кінця Другої світової війни храм функціонував як костел Розіслання Апостолів (Rozesłania Apostołów) (під таким ім'ям храм освячено у XVIII ст.)

У 1938 р. парафія налічувала 3500 вірних, до неї належали місцевості: Володимир, Барбарівка, Цегельня I і II; Хобултів, Довгі Лози (Глибока Долина), Фалемичі, Ганджаба, Горичів, Іванівка, Королівщина, Марцелівка, Новоянка, Острівок, Помярки, Поничів, Риловича, Седмьарки, Смолярня, Чистів, Водимирівка, Зимне, Стара Софіївка, Зигмунтівка. До вересня 1939 р. приходським ксьондзом був Казимеж Носалевський (помер 1947 р.), після нього адміністратором призначено ксьондза Анджея Гладисевича (помер 1983 р.). Після 1945 р. костел спустошено і закрито.

Після повернення будівлі католицькій церкві розпочато ремонт для відновлення її первісного вигляду. Можливо, в цей час з'явився купол над міжраменням костелу. Тоді ж були відновлені круглі віконні прорізи південної бічної стіни. В такому стані храм проіснував до 1939 р. [1; 12, с. 190]. Під час Другої світової війни в будинок влучила бомба, пошкодивши північне захристя костелу й пресвітерія. Від монастиря залишилася частина, що примикала до пресвітерії костелу. Після війни костел був узятий під охорону як пам'ятка архітектури, 1983 р. тут розпочато відновлювальні роботи.

Від 1992 р. святиня діє як єпархіальний собор Української православної церкви (Київський патріархат) під йменням Різдва Христового. В єдиному будинку, який залишився після руйнувань і прилягає до захристя собору, розташований православний Свято-Різдва Христового жіночий монастир. У монастирі від 8 січня 2005 р. діє домова церква на честь Успіння Пресвятої Богородиці.

29 жовтня 1991 р. приміщення Будинку школяра передані общині Української автокефальної православної Церкви у Володимирі, якою в той час була парафія собору Різдва Христового. Настоятель – протоієрей Микола Удот.

29 липня 1995 р. зареєстровано релігійну громаду Свято-Різдва Христового жіночого монастиря УПЦ (КП) у місті Володимирі (ігуменя – Ангеліна Комаревич, 1928 року народження); 28 січня 2000 р. зареєстровано релігійну організацію Свято-Різдва Христового жіночий монастир УПЦ (КП) (т.в.о. ігумені – Лідія Приступа, виконавиця обов'язків ігумені – Любомира Стахів). Офіційне відкриття монастиря (після реставрації 1/5 приміщення) відбулося 22 березня 2002 р. Ігуменю Варвару (Стефанію Луканюк) 14 липня 2002 р. змінила ігуменя Анна (Наталія Кулінець), 24 лютого 2004 р. і донині настоятельницею монастиря є ігуменя Марія (Валентина Ігнатенко, 1972 року народження).

Джерела та література

1. Барер С. Історико-архітектурний заповідник у м. Володимирі-Волинському Волинської області. Комплексні наукові пошуки. Історична довідка. Фотоілюстрації (іконографія та аналоги) / С. Барер. – Львів, 1985. – Т. 2, кн. 2. – Вип. 1–2. – 123 с.
2. Правительственные распоряжения // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1891. – Ч. 1. – С. 115.
3. Володимирський Христорождественський монастир // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1892. – Часть 1: Девятисотълетіе православія на Волини 992–1892. – С. 47–48.
4. Гуржій О. Гетьманська Україна / Олександр Гуржій, Тарас Чухліб / Україна крізь віки. – К. : Вид. дім «Альтернатива», 1999. – Т. 8. – 303 с.
5. Західне Полісся: історія та культура / [за ред. Г. Бондаренка, С. Гаврилюк, А. Шваба та ін.]. – Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2012. – 783 с.
6. Кречетников М. Н. Выписки из журнала (1793 г.) / Михаил Никитич Кречетников // Русский архив, 1880. – Кн. 3. – Вып. 5. – С. 353–357.
7. Кучинко М. Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини ХХ ст. (у світлі соціотопографії) / Михайло Кучинко, Григорій Охріменко, Валентина Петрович. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 260 с.
8. Скочиляс І. Релігія та культура Західної Волині на початку ХVIII ст. За матеріалами Володимирського собору 1715 р. / Ігор Скочиляс ; Український католицький університет, Інститут історії Церкви. – Львів, 2008. – 80 с.



9. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Наталія Яковенко. – К. : Генеза, 1997. – 380 с.
10. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J., s. j: powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i przez Jana Nep. Bobrowicza. – T. 8. – Lipsku : Narładem i drukiem Bretkopfa i Hertela, 1841. – 652 s.
11. Loś W. Zmiany administracyjno-terytorialnej Cerkwi Unickiej na Prawobrzeznej Ukrainie w końcu XVIII – pierwszej połowie XIX wieku / Walentyna Loś // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Rok (3), 2005. – Lublin, 2005. – S. 171–189.
12. Ukraina : praktyczny przewodnik / [red. Adam U. Dylewski]. – Bielsko-Biała : Paskal, 2005. – 678 s.
13. Pawluczuk U. A. Życie monastyczne w II Rzeczypospolitej. Białystok / Urszula Anna Pawluczuk. – Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2007. – 356 s.
14. Pawluczuk U. A. Ostoja duchowości w Zimnem na Wołyniu w okresie międzywojennym [Електронний ресурс] / Urszula Anna Pawluczuk // Białostockie teki historyczne. – 2012. – T. 10. – Режим доступу : http://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/870/1/BTH_10_2012_Pawluczuk.pdf
15. Pawluczuk U. A. Akcja rewindykacji cerkwi prawosławnych w II Rzeczypospolitej [Електронний ресурс] / Urszula Anna Pawluczuk. – Режим доступу : http://pl.cyclopaedia.net/wiki/Akcja_rewindykacji_cerkwi_prawoslawnych_w_II_Rzeczypospolitej
16. Rąnkowski G. Wołyń / Grzegorz Rąnkowski. – Pruszków : Oficyna Wydawnicza «Rewasz», 2005. – 456 s.
17. Załęski St. Jezyci w Polsce / Stanisław Załęski. – L.W. Ańczyc, 1908. – 369 s.

УДК 94(477):(031)

Степан Борчук**Енциклопедія історії України: до постановки проблеми**

У статті проаналізовано багатотомне видання Інституту історії України НАН України «Енциклопедія історії України», в якому висвітлено історію українського народу у всіх аспектах: політичному, соціальному, економічному, культурному, релігійному. Описано редакційний та авторський колектив видання, а також основні напрями роботи.

Ключові слова: енциклопедія, історія України, Інститут історії України НАН України, редакційна колегія, стаття, видання.

Борчук С. М. Энциклопедия истории Украины: к постановке проблемы. В статье проанализировано многотомное издание Института истории Украины НАН Украины «Энциклопедия истории Украины», в котором раскрыто историю украинского народа во всех аспектах: политическом, социальном, экономическом, культурном, религиозном. Описаны редакционный и авторский коллектив издания, а также основные направления работы.

Ключевые слова: энциклопедия, история Украины, Институт истории Украины НАН Украины, редакционная коллегия, статья, издание.

Borchuk S. M. Encyclopedia of History of Ukraine: the formulation of the Problem. In the article is analyzed the multi-volume edition of the Institute of Ukrainian History of NAS “Encyclopedia of History of Ukraine”, in which the history of the Ukrainian people is highlighted in all aspects: political, social, economic, cultural, religious. There is described the editorial and the authors’ group of the publication and the main activities.

Key words: encyclopedia, history of Ukraine, Institute of Ukraine history of NAS the editorial board, article, publishing.

Постановка наукової проблеми та її значення. Найавторитетніші видання, що містять стислий виклад найважливіших відомостей з усіх галузей людського знання, називають енциклопедіями. Національна енциклопедія – візитна картка держави, сума знань про її історію, економіку, політику, культуру, побут, населення, про найвизначніших представників її народу, власне – про все найбільш значуще й значиме на її території у різних сферах людської діяльності.

Метою дослідження є аналіз вітчизняної енциклопедичної традиції у суспільно-політичному й культурно-цивілізаційному контексті історії України ХХ століття на прикладі «Енциклопедія історії України».

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи енциклопедичну справу в сучасній Україні, не можна оминати увагою важливий проект, значущість якого для науки, суспільства й розвитку національної